

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
завідувача кафедри авіаційної англійської мови Національного
авіаційного університету**

ПАЗІЮРИ НАТАЛІЇ ВАЛЕНТИНІВНИ

**на дисертаційне дослідження ГАПЧУК ЯНИ АНАТОЛІЇВНИ «Сучасні
тенденції розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011
Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка**

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Актуальність теми дисертаційного дослідження Гапчук Я.А. обумовлена переходом України до цифрового високотехнологічного суспільства, тенденціями євроінтеграції, глобалізації та прогресивного інтелектуального розвитку освітньої еліти суспільства ХХІ століття, що передбачає відповідне реформування вищої освіти. Формування конкурентоспроможного на світовому та європейському ринку праці фахівця, який відрізняється високим рівнем сформованості фахових та цифрових компетентностей, здатного до саморозвитку та застосування творчого мислення для роботи з різноманітною новітньою інформацією є важливою особистісно-професійною проблемою сучасної педагогіки. Основним напрямом реалізації поставлених завдань у всьому світі визнано Е-навчання, котре стає фаворитом у загальній системі дистанційної освіти за рахунок розвитку мережі Інтернет і поширення різноманітних мобільних пристроїв. Важливим напрямом розв'язання визначених завдань є критичний аналіз та творче використання в Україні зарубіжного досвіду з проблеми сучасних тенденцій розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини.

Актуальність проблеми доведено автором та конкретизовано в коректно сформульованому науковому апараті дослідження, котрий відповідає вимогам і є самостійним для розв'язання всіх поставлених завдань, окреслених дисертанткою. Визначена автором логіка є послідовною, відповідає науковій проблемі та спрямована на системне її вирішення.

Свідченням ґрунтовності виконаної роботи є її зв'язок із тематичним планом наукових досліджень кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами за темою «Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти» (№ 0115U002571) та «Розвиток професійно важливих якостей майбутніх

педагогів» (№ 0123Г101566). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 3 від 16.10.2019 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді НАПН України з координації наукових досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 29.11.2022 р.).

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації забезпечується застосуванням у ході її виконання методології, адекватної меті і завданням, специфіці об'єкта і предмета дослідження та підтверджується застосуванням необхідного комплексу методів дослідження, відповідною і достатньою джерельною базою, коректною кількісною обробкою та якісним аналізом, а також практичним впровадженням дослідницьких результатів.

Для досягнення мети та завдань дослідження в роботі було використано такі методи дослідження: *загальнонаукові* – аналіз, узагальнення, синтез, систематизація, котрі використовувалися з метою теоретичного обґрунтування основних понять та виокремлення тенденцій розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини; *історичний*, котрий дозволив розглянути динаміку позитивного розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини та виокремити етапи; *хронологічно-проблемний* – для характеристики етапів розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини; *емпіричні методи* (вивчення педагогічного досвіду, спостереження) задля з'ясування особливостей змісту та технологічного забезпечення Е-навчання у вищій школі Німеччини; *порівняльно-аналітичний* – використовувався задля обґрунтування концептуальних й теоретико-методологічних основ дослідження та порівняльного аналізу джерельної бази; *структурний* – застосовувався задля уможливлення якісного аналізу нормативних й законодавчих документів, змісту сайтів закладів вищої освіти Німеччини; *прогностичний* – для окреслення шляхів імплементації досвіду Е-навчання у вищій школі України.

Сформована автором джерельна база відзначається різноманітністю і достатньою структурною повнотою. Вона включає 351 найменувань, з них 237 – зарубіжних джерел іноземною мовою, що слугує безперечним доказом інформативності та валідності представленої роботи. Значну цінність для дослідників та практиків педагогічної освіти мають додатки, котрі грамотно оформлені і представлені на 120 сторінках дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується також широкою апробацією

результатів дослідження. Дисертантка представила основні положення своєї дисертації на багаточисельних науково-практичних і науково-методичних конференціях різних рівнів, а також інших науково-практичних заходах.

3. *Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації:*

Комплексно проаналізовано нормативні, науково-педагогічні передумови розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини на основі системного, діяльнісного, когнітивного, інтегративного, середовищного, компетентнісного, культурологічного, аксіологічного, герменевтичного, міжкультурного підходів; науково обґрунтовано періодизацію розгортання основних тенденцій розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини відповідно до основних педагогічних теорій та концепцій, що відрізняються невизначеністю кінцевого терміну, оскільки мають кореляцію із сучасністю: I етап (починаючи з 60-х років XX століття) – біхевіористський етап (упровадження комп'ютерів, як навчальних машин, в освітній процес); II етап (починаючи з 80-тих років XX століття) – когнітивістський етап (вдосконалення комп'ютерних програм навчання на основі теорії когнітивізму з акцентом на інтелектуальні здібності та процеси мислення); III етап (починаючи з 2000-их років та появи Веб 2.0) – конструктивістський етап розвитку Е-навчання (пріоритетне значення переходить від обробки інформації до індивідуального сприйняття та інтерпретації інформації); IV етап (сучасність) – коннективістський етап Е-навчання (ґрунтується на філософії «E-learning 2.0», зростаючій важливості інтернету (Web 2.0 - Web 4.0); схарактеризовано тенденції, що визначають сучасні особливості розвитку Е-навчання у Німеччині; окреслено теоретико-методичні засади проблеми Е-навчання у Німеччині; виокремлено особливості формування змістового контенту Е-навчання; визначено технологічне забезпечення Е-навчання, окреслено систему оцінювання навчальних результатів у процесі Е-навчання; зацентовано увагу на особливостях підготовки вчителя/викладача до здійснення Е-навчання в освітньому процесі; здійснено компаративний аналіз розвитку Е-навчання у Німеччині та Україні; виявлено шляхи імплементації прогресивного досвіду Е-навчання Німеччини у заклади вищої освіти України; подальшого розвитку набуло висвітлення стратегії інноваційного розвитку Е-навчання в Європейському Союзі та Німеччині.

4. *Нові факти, одержані здобувачем.*

У дисертаційній роботі Гапчук Я.А. *вперше*: на основі системного, діяльнісного, когнітивного, інтегративного, середовищного, компетентнісного, культурологічного, аксіологічного, герменевтичного,

міжкультурного підходів *комплексно проаналізовано* нормативні, науково-педагогічні передумови розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини; *науково обґрунтовано періодизацію* розгортання основних тенденцій розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини відповідно до основних педагогічних теорій та концепцій, що відрізняються невизначеністю кінцевого терміну, оскільки мають кореляцію із сучасністю: I етап (починаючи з 60-х років XX століття) – *біхевіористський етап* (упровадження комп'ютерів, як навчальних машин, в освітній процес); II етап (починаючи з 80-тих років XX століття) – *когнітивістський етап* (вдосконалення комп'ютерних програм навчання на основі теорії когнітивізму з акцентом на інтелектуальні здібності та процеси мислення); III етап (починаючи з 2000-их років та появи Веб 2.0) – *конструктивістський етап розвитку Е-навчання* (пріоритетне значення переходить від обробки інформації до індивідуального сприйняття та інтерпретації інформації); IV етап (сучасність) – *коннективістський етап Е-навчання* (ґрунтується на філософії «E-learning 2.0», зростаючій важливості інтернету (Web 2.0 - Web 4.0); *схарактеризовано* тенденції, що визначають сучасні особливості розвитку Е-навчання у Німеччині; *окреслено* теоретико-методичні засади проблеми Е-навчання у Німеччині; *виокремлено* особливості формування змістового контенту Е-навчання; *визначено* технологічне забезпечення Е-навчання, *окреслено* систему оцінювання навчальних результатів у процесі Е-навчання; *закцентовано увагу* на особливостях підготовки вчителя/викладача до здійснення Е-навчання в освітньому процесі; *здійснено* компаративний аналіз розвитку Е-навчання у Німеччині та Україні; *виявлено* шляхи імплементації прогресивного досвіду Е-навчання Німеччини у заклади вищої освіти України; *подальшого розвитку* набуло висвітлення стратегії інноваційного розвитку Е-навчання в Європейському Союзі та Німеччині.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що запропоновано методичні рекомендації «Розвиток Е-навчання у вищій школі Німеччини» та обґрунтовано доцільність розробленого методичного супроводу для практики закладів вищої освіти для підвищення рівня цифрової компетентності майбутніх фахівців з вищою освітою. Розроблено та впроваджено у практику робочі програми навчальних дисциплін «Дигітальна компетентність вчителя іноземної НУШ» (для спеціальностей 014.022 Середня освіта. Мова і література (німецька, англійська) та 014.021 Середня освіта. Мова і література (англійська, німецька) СВО магістра),

«Вчитель іноземної мови НУШ» (для спеціальностей 014.022 Середня освіта. Мова і література (німецька, англійська) та 014.021 Середня освіта. Мова і література (англійська, німецька) СВО магістра) та «ІКТ у навчанні іноземних мов» для спеціальності 014.022 Середня освіта (Мова і література (німецька)) СВО бакалавра; роблено навчальний контент для доповнення модуля 3 «Викладання та навчання за допомогою електронних (онлайн) медіатехнологій (Lehren und Lernen mit elektronischen (online-)Medien))» на платформі Dhoch3 у межах співпраці з Німецькою службою академічних обмінів DAAD. Теоретичні положення, обґрунтовані в дисертації, можуть бути використані у системі вищої педагогічної освіти для написання підручників, навчально-методичних посібників, розробки методичних рекомендацій; у викладанні навчальних дисциплін «Педагогіка вищої школи», «Методика викладання у вищій школі», «Компаративна педагогіка».

6. Основні положення дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес таких закладів:

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/192 від 12.10.2023 р.); Житомирського державного університету імені Івана Франка (ЖДУ) (довідка № 914/01 від 29.09. 2023 р.); Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 2251 від 29.09.2023 р.); Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1470/01 від 29.09.2023р.); Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (довідка № 216 від 02.10.2023).

7. Оцінка структури та змісту дисертації.

Зміст дисертаційного дослідження логічно побудований, цілісний, завершений, чітко структурований. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу, разом – 351 джерело, з них зарубіжних джерел – 237 та додатків. Повний текст дисертації складає 414 сторінок, основний зміст роботи викладений на 195 сторінках.

У вступі обґрунтовано актуальність виконаного дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, гіпотезу, мету, завдання і методи дослідження; висвітлено наукову новизну і практичне значення результатів дослідження; представлено апробацію та впровадження результатів дослідження; зазначено особистий внесок здобувача; подано структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі дисертації «Е-навчання у вищій школі Німеччини як педагогічна проблема» проаналізовано науково-педагогічні передумови та етапи розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини; представлено дефінітивний аналіз ключових понять проблеми Е-навчання; схарактеризовано європейський досвід використання Е-навчання.

У роботі виокремлено *етапи розвитку Е-навчання* у німецькій педагогіці, котрі пов'язуються науковцями із освітніми теоріями та концепціями, що пріоритетно впливали на розвиток вищої освіти у певний історичний період: біхевіористський етап розвитку Е-навчання (починаючи з 60-х років ХХ століття) бере початок із упровадження комп'ютерів, як навчальних машин, в освітній процес; когнітивістський етап розвитку Е-навчання (починаючи з 80-тих років ХХ століття) – це етап вдосконалення комп'ютерних програм навчання та розквіт теорії когнітивізму, котра акцентувала увагу на інтелектуальних здібностях та процесах мислення. Конструктивістський етап розвитку Е-навчання (починаючи з 2000-их років та появи Веб 2.0). Мета освітнього процесу за цією теорією полягає не в тому, щоб студенти знаходили конструктивні рішення, а у самостійному генеруванні проблем. Коннективістська система Е-навчання (G. Siemens) визначила четвертий етап, що ґрунтується на філософії «Е-learning 2.0», зростаючій важливості інтернету (Web 2.0 - Web 4.0), процесів глобалізації та розглядається як частина складної мережі (знань), що швидко розширюються. У роботі здійснено дефінітивний аналіз ключових понять досліджуваної проблеми, котрий дозволив виявити, що у сучасній німецькій педагогіці існує декілька підходів до визначення поняття Е-навчання. Досліджено вплив європейського досвіду використання Е-навчання на освітню традицію Німеччини. У більшості закладів вищої освіти країн ЄС функціонування Е-навчання базується на *концепції гібридизації* за двома параметрами, що розрізняються: типом слухачів та особливостями освітнього простору; способом надання навчального змісту.

У другому розділі дисертації «Теоретико-методичні засади проблеми використання Е-навчання у вищій школі Німеччини» проаналізовано особливості формування змістового контенту Е-навчання у вищій школі Німеччини; схарактеризовано технологічне забезпечення Е-навчання; визначено нові підходи до підготовки вчителя до здійснення Е-навчання в освітньому процесі вищої школи.

З'ясовано, що формування змістового контенту Е-навчання у вищій школі Німеччини включає матеріали, котрі відрізняються різною складністю у використанні цифрових технологій та рівнями інтерактивності. Типи контенту Е-навчання класифікують таким чином: *прості навчальні ресурси* (

інтерактивні ресурси, такі як документи, презентації PowerPoint, анімаційні відео, відеоуроки та аудіо файли, підкасти); *електронні навчальні курси* (окремі інтерактивні навчальні матеріали, котрі відповідно до мети навчання включають пояснення, приклади, забезпечують інтерактивність, створюють ситуацію діалогу, включають глосарії за відповідною темою); *симулятори та ігри* (особливі форми веб-навчання, що занурюєть учасників в реальну динамічну ситуацію та дозволяє обрати алгоритм ефективних дій); *інструменти підтримки продуктивності* (неформальна освіта, що сприяє набуттю студентами базових знань та відповідних умінь та навичок); *тести, вікторини, перевірка та оцінка знань* (підтримки навчального процесу шляхом надання персоналізованого зворотнього зв'язку). Доведено, що змістовий компонент визначає форми його подання у процесі організації Е-навчання, котрі у німецькій педагогіці пов'язані з основними дидактичними теоріями, а саме: *онлайн-навчання*, що передбачає суб'єкт-суб'єктну дидактичну взаємодію викладача та студента; *навчальні онлайн-посібники*, що розглядаються як комп'ютерні навчальні програми, котрі зреалізуються через системи СВТ або WBT; *онлайн-завдання*, що відбувається через діалог з тьютором або викладачем та орієнтований на окремого студента; *онлайн-дискусії*, що включають обов'язковий обмін знаннями та вміннями для створення розвивального середовища. До форм навчання, ефективних для Е-навчання відносять також *соціально-комунікативні форми* пізнавальної діяльності (презентації, обговорення, відпрацювання навичок на практиці); *соціальні форми* (індивідуальне навчання, командне навчання, пленарне засідання); *електронні педагогічні форми* (тьютори Е-навчання, електронна модерація/електронний коучинг). Виявлено, що *технологічне забезпечення Е-навчання* німецькі науковці пов'язують з Web-технологіями, оскільки розвиток 3D і сенсорних платформ, включаючи доповнену реальність, віртуальну реальність, штучний інтелект поступово стають невід'ємною частиною навчального процесу.

У третьому розділі «Компаративний аналіз розвитку Е-навчання у Німеччині та імплементація прогресивного досвіду у заклади вищої освіти України» виокремлено сучасні тенденції і напрями розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини; обґрунтовано перспективні напрями імплементації інноваційних ідей розвитку Е-навчання у систему вищої освіти України.

Аналіз досвіду дозволив автору виокремити основні тенденції розвитку Е-навчання у німецьких закладах вищої освіти. *Перша тенденція* – це розробка різноманітних форматів Е-навчання, до яких відносно такі: мережеве навчання; функціональне Е-навчання; Е-навчання шляхом розповсюдження; Е-навчання шляхом взаємодії та Е-навчання шляхом

співпраці; Е-навчання як проектна діяльність. *Друга тенденція* розвитку Е-навчання у Німеччині – це створення гібридних навчальних просторів. До сценаріїв застосування гібридних навчальних просторів відносяться: онлайн-лекції, онлайн-семінари, відео- конференції. *Третя тенденція* розвитку Е-навчання у Німеччині – це створення цифрових та дигітальних хабів, кампусів, онлан курсів, віртуальних університетів. У роботі розроблено *перспективні напрями імплементації* інноваційних ідей розвитку Е-навчання у систему вищої освіти України. Перш за все, для успішного функціонування Е-навчання необхідною є розширення системи застосованих платформ Е-навчання на основі проектної діяльності. Більшість платформ для реалізації Е-навчання у ЗВО України базуються на платформі Moodle, а також таких платформ як EdX, Canvas Network, Udemy, Prometheus, EdEra, Future Learn. По-друге, Цифрова трансформація у сфері освіти і науки від міністерства освіти і науки України являє собою комплексну роботу над побудовою системи цифрових рішень та створенням Е-середовища у сфері освіти та науки. По-третє, до важливих напрямів імплементації досвіду Німеччини в Україну слід віднести такі: гібридизація освітнього середовища (асинхронні гібридні лекції, віртуальні навчальні кімнати, хакатони, гібридна модерація, тощо), формування цифрових/дигітальних компетенцій, легкодоступні МООС (для підвищення кваліфікації та забезпечення освіти протягом життя), розвиток проектної діяльності та кооперації закладів вищої освіти для спільних проєктів.

Загальні висновки відповідають визначеним завданням, обґрунтовані та переконливі, що свідчить про самостійність і логічність суджень, належну наукову готовність дисертантки. Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог. Отже, здійснений детальний аналіз дозволяє констатувати, що дисертаційна робота Гапчук Яни Анатоліївни за структурою, змістом, обґрунтованістю основних положень, висновків є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Основні результати дослідження опубліковано у 35 працях, з яких 8 – у наукових фахових виданнях, 3 – у зарубіжних виданнях, 2 – у монографіях, 2 – методичних посібники, 2 статті – в інших виданнях.

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Гапчук Яни Анатоліївни, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. У першому розділі дисертації ґрунтовно виписано періодизацію розвитку Е-навчання у Німеччині. Доречно було б, на нашу думку, виокремити цей матеріал в окремий підрозділ.

2. У другому розділі деякі назви розглянутих наукових проєктів подано німецькою мовою без перекладу.

4. У третьому розділі деякі назви німецьких університетів подано аббревіатурами без повної назви.

4. У додатках деякі зображення представлено у кольоровому вигляді, бажано було б їх дати чорно-білими.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, жодним чином не знижують наукової цінності роботи. Взагалом подана дисертаційна робота вирізняється фундаментальністю, оригінальністю, інтегрованим характером, глибиною теоретичного аналізу й новизною методичних пропозицій та у повній мірі відповідає шифру спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

10. Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Ганчук Я.А. на тему: «Сучасні тенденції розвитку Е-навчання у вищій школі Німеччини» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Опонуєнт:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри авіаційної
англійської мови
Національного авіаційного
університету

Наталія ПАЗІЮРА

гр

з а с в і д ч у ю

секретар

Національного авіаційного університету